

**GÜNÜMÜZE ULAŞAN MESÂHİF-İ KADÎME: İLK MUSHAF-LAR ÜZERİNE
BİR İNCELEME, TAYYAR ALTİKULAÇ
(ANKARA: DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAY., 2021)
ISBN: 9786254351495**

Sebahattin Erdoğan
Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr., Presidency of Religious Affairs
sebahattin.erdogan@diyanet.gov.tr
 0000-0002-2823-8008

Makale Bilgisi/Article Information

HİKEM			
Mart/March 2026		Cilt/Volume: 4	Sayı/Issue: 1
Makale Türü Article Type	Kitap İncelemesi Book Review	Benzerlik Taraması Plagiarism Checks	Yapıldı – iThenticate Yes – iThenticate
Geliş Tarihi Received	10.02.2026	Kabul Tarihi Accepted	06.03.2026
Yayın Tarihi Published	30.03.2026	e-ISSN: 3023-4247 https://dergipark.org.tr/tr/pub/hikem	
Atıf Bilgisi Citation	Sebahattin Erdoğan, “Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme, Tayyar Altıkulaç (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2021) Isbn: 9786254351495”, <i>Hikem</i> 4/1 (2026), 71-79.		
Finansman Funding	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. The author declared that this study has received no financial support.		
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The author has no conflict of interest to declare.		
Etik Beyan Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilmiştir. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.		
Etik İlkeler ve Yayın Politikası Ethical Principles and Publication Policy	https://dergipark.org.tr/tr/pub/hikem/policy https://dergipark.org.tr/en/pub/hikem/policy		
Telif Hakkı Copyright	Yazar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptir ve çalışması CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. Author publishing with the journal retains the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0		

Öz: İnsanları doğru olana yönlendirmek, dünyevî ve uhrevî kurtuluş yollarına iletmek gayesiyle inzal edilen ilahi kitapların son halkası olan Kur'ân-ı Kerîm, bir hidayet kitabı olmasının yanında, tüm asırlara hitap eden evrensel muhtevasıyla yüksek bir değer taşımaktadır. Kıraat ilmi ise Kur'ân-ı Kerîm'in tilâvetine katkısı ve manaya olan etkisi dolayısıyla önemi haiz ilimlerden biridir. Hz. Peygamber döneminde satırlarda ve sadırlarda cem' edilen Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Ebû Bekir döneminde mushaf haline getirilmiş, Hz. Osman döneminde ise istinsah edilerek çeşitli beldelere gönderilmiştir. Tayyar Altıkulaç tarafından telif edilen, *Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme* adlı çalışma, bu mushafların günümüzdeki durumunu konu edinmektedir. Eserde altı bölüm halinde kadim mushafların durumu ele alınmış, mezkûr mushafların Hz. Osman (öl. 35/656) ve Hz. Ali'ye (öl. 40/661) olan nispetleri konu edilmiştir. Arap yazısının genel durumu ile oryantalistlerin Kur'ân ve kıraat tartışmalarına bakışına dair konuların işlendiği eserde kadim mushafların beldelere gönderilen mushaflar olup olmadıklarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Mushaf, Mushaf-ı Osmâni, Mesâhif-i Kadîme, Tayyar Altıkulaç.

Abstract: The Holy Quran, as the final link in the chain of divine books revealed to guide humanity towards truth and to lead them to both worldly and spiritual salvation, is not only a book of guidance but also possesses enduring relevance across all ages. The science of recitation (*Qira'at*) is one of the important disciplines due to its role in the proper recitation of the Holy Quran and its impact on meaning. The Quran, which was preserved both in written form and through memorization during the lifetime of the Prophet Muhammad, was compiled into a single volume (*mushaf*) during the caliphate of Abu Bakr. During the reign of Caliph Uthman, copies were produced and sent to various regions. The work titled *Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme* (Ancient Manuscripts Reaching Us Today: An Examination of the First Mushafs), authored by Tayyar Altıkulaç, examines the current state of these Mushafs. The book analyzes these ancient manuscripts in six chapters, discussing their attribution to Caliph Uthman and Caliph Ali. It also discusses the general state of the Arabic script and the perspectives of Orientalists on the Quran and debates on recitation, aiming to determine whether the existing ancient Mushafs correspond to those sent to various regions.

Keywords: Quran, Mushaf, Mushaf-ı Osmâni, Ancient Scriptures, Tayyar Altıkulaç.

Eser 2021 yılında Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından *Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme* adıyla neşredilmiştir. Eser konusu, günümüze ulaşan ilk mushaflar olarak belirlenmiş, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye nispet edilen mushaflarla sınırlandırılmıştır. Ayrıca çalışmada, oryantalistlerin Kur'an araştırmalarına önyargılı yaklaşımlarına giriş mahiyetinde kısa bir bölüm yer almaktadır. Kadim mushaflar bağlamında, Hz. Osman'a nispet edilen el yazmalarından birine ulaşma arzusunun dile getiren yazar, mesâhif-i kadimeyi bilimsel yöntemlerle inceleyerek Kur'an'ın korunmuşluğu ile yazılan mushafların sahabe veya tâbiîne nispeti konusunu etraflıca ele almayı amaçlamaktadır. Yazar, yöntem açısından eserlerde yer alan ve mezkûr isimlere nispet edilen mushafların yerinde incelenerek aralarındaki varsa eksiklik, fazlalık ve değişiklik gibi meselelerin tetkiki yolunu tercih etmiş, mushafların ilgili kişilere olan mevsûkiyeti konusunda değerli tespitlerde bulunmuştur.¹

Altı bölümden oluşan çalışmanın giriş kısmında yazar, günümüze ulaşan mushaflar ve nüshaları üzerine çalışmalarına başlamıştır. Muhammed Hamidullah'ın (öl. 2002) eserinde kayıtlı ve Hz. Osman'ın bizzat eliyle yazdığına dair bir ibare bulunan Topkapı Sarayı Müzesindeki mushafın tahkik ve neşrinin yanı sıra Kahire, San'a, Paris, Londra, Berlin ve Topkapı Sarayında Fahrettin Paşa (öl. 1367/1948) tarafından İstanbul'a gönderilen nüshaları araştırmacıların istifadesine sunduğunu dile getirmektedir. Yazar yaptığı incelemelerde mezkûr mushaf ve nüshaların günümüz teknolojisiyle yazılan mushaflarla -nüans farkları ve basit imlâ hataları hariç- aynı olduğunu, birbirinden habersiz olarak istinsah edilen mushafların bu birlikteliğini ise on dört asırdır dile getirilen ilâhi lütufla korunmuş mushaf gerçeğini somut bir şekilde yansıttığını haber vermektedir. Ayrıca batılı yazarların yaptığı çalışmalar ile birlikte elimizde bulunan altı mushafın iddia edildiği gibi Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği mushaflar olmadığını, olsa olsa altı mushaftan istinsah ettirilmiş olabileceğini söylemektedir. Bu durumu Mushaf-ı Osmânî'ye ait olan nüshaların sahabe onayından geçtiği hâlde hataların olmaması gerektiği, hareke ve noktalamanın hicrî birinci asrın sonunda ortaya çıktığı gerekçesiyle ferdî gayretlerin ürünü olduğu şeklinde gerekçelendirmektedir.²

Altıkulaç, birinci bölümde Arap yazısını menşei ve gelişimi itibarıyla ele almıştır. Arap yazısının menşei olarak Süryani, Hire (Necef) veya Enbâr alfabelerinde etkilenilerek oluşturulduğuna dair serdedilen görüşleri, bu yazı stilleri ile şekil ve yapı itibarıyla uyuşmadığı gerekçesi ve araştırma sonuçları ile doğru bulmamıştır. Arap alfabetini menşei ve yapı olarak Nebâti yazısının gelişmiş bir versiyonu olarak kabul etmiş, Hicaz bölgesine ise Bısr b. Abdilmelik (öl. 75/694) kanalıyla Ümeyye ailesi tarafından yayıldığını tarihi deliller itibarıyla ortaya koymuştur.³

Hz. Osman dönemi ile başlayan istinsah çalışmaları sonrasında mushaf yazıcılığının da arttığını belirten yazar, nüshalar arasındaki farklılığın henüz tam manası ile yerleşmemiş olan Arap yazısı ile ilişkilendirmektedir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir zamanında cem' edilen mushaf ile Hz. Osman döneminde istinsah edilen mushafın -rivayetler ışığında- imla eksikliklerinden hali olmadığını dolayısıyla Mervan b. Hakem (öl. 65/685) döneminde cem' edilen mushafın yakılmasını her iki mushaf arasındaki ufak tefek imla farklılığı ile açıklamaktadır. Müellif bu bölümde ayrıca mushafın tevkîfî mi ictihâdî mi olduğu meselesi üzerinde durmuş, tevkîfî

¹ Tayyar Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 24-25.

² Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 29-30.

³ Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 34-48.

olduğunu iddia edenlerin bazı görüşlerini zikretmiş, ictihâdî olduğuna dair görüşleri ve kendi mülahazalarını ise ilerleyen bölümlerde açıklamayı tercih ettiğini dile getirmiştir.⁴

Yazar, ilk mushaflar ve “Resm-i Osmânî” ismini verdiği ikinci bölümde mushaf kelimesinin etimolojisi, cemde iki kapak arasına alınan ve istinsahta çoğaltılan mushafları ele almıştır. Zeyd b. Sâbit’in (öl. 45/665 [?]) derlediği bu ilk mushafın iki şahit esaslı olarak derlendiği ve ashabın teveccühüne mazhar olduğu, hakkında tereddüde mahal bulunmadığını söylemektedir. İstinsah edilen mushaflar ise komisyon marifetiyle ve Hz. Ali başta olmak üzere ashabın onayına sunulmuştur. Hz. Osman döneminde istinsah edilen mushafların gönderildiği beldeler konusunda ise yazar Medine, Mekke, Kûfe, Basra, Şam Mushaflarının, cem edilen mushafın istinsahı ile çoğaltıldığını ancak Bahreyn ve Yemen nüshalarının ise cem edilen mushaftan değil, istinsah edilip beldelelere gönderilen mushaflardan çoğaltıldığı kanaatini taşımaktadır. Bu durumu istinsah çalışmalarından yaklaşık olarak üç asır sonra kıraat ilmi özelinde önemli bir telif olan İbn Mücâhid’in (öl. 324/936) *Kitâbü’s-Seb’â’sı* ile delillendirmektedir. Ona göre İbn Mücâhid eserini telif ederken bu beş şehirden olan kurrânın kıraatlerini bir araya getirmiştir. Bahreyn ve Yemen kurrâsı telife dâhil edilmemiştir. Eğer bu iki şehre de mushaf gönderilseydi İbn Mücâhid kurrâyı eserine dâhil ederdi demektedir. Sonrasında İbn Cezerî’nin (öl. 833/1429) onlu tasnifinde de bu iki şehrin kurrâsına yer verilmediği teziyle görüşünü pekiştirmiştir.⁵

Mushaf-ı Osmânî’nin tevkîfî veya ictihâdîliği ile Mushaf-ı Osmânî içerisindeki imla farklılıkları bu bölümde yazarın ele aldığı konular arasındadır. Lehte veya aleyhte görüşler serdedenler olmakla beraber yazarın bu konudaki görüşü çeşitli deliller muvacehesinde Kur’ân imlâsının ictihadi olduğu yönündedir. Lehte görüş bildirenlerin görüşlerini tutarlı bulmayan yazar, Mushaf-ı Osmânî’ye uymanın Kur’ân yazımında tevhidî sağlayacağı öngörüsüyle gerekli kabul etmiştir. İstinsah çalışması sonrasında Mushaf-ı Osmânî olarak nitelendirilen ve beldelelere gönderilen mushaflarda imla farklılıklarının kıraat usullerine de sirayet ettiğini söylemekte ve bu durumu teyit edecek nitelikte örneklemelerde bulunmaktadır.⁶

Mushaf-ı Osmânî’ye imlâ olarak da uymanın zorunlu olduğu görüşünden hareketle yazar, Türkiye’de basılan mushaflardaki bazı okuyuşların Mushaf-ı Osmânî’ye uymadığını, binaenaleyh Osmanlı hattatı Hasan Rıza Efendi (öl. 1920) ve Ali el-Kâri (öl. 1014/1605) hattı ile yazılan mushafları örnek göstermektedir. Hz. Osman Mushaf’ındaki *lahn* iddialarını kadim ve muasır âlimlerin lehteki ve aleyhteki görüşleri çerçevesinde değerlendiren yazar, radikal çıkışların dışında bu iddiaların hem müstensih hem de Arap dilinin unsurları ile yazının gelişmemesi ile açıklamıştır. Radikal görüşleri ise reddetmiştir. Mushafların noktalama ve harekeleme ameliyesinde tarihsel serancamı zikrettikten sonra nokta ve harekelerin kıraat ilmi açısından değerine işaret etmiş ayrıca kendi tahkik ve neşr ettiği mushaflardaki bazı nokta ve harekelerin o bölgedeki kıraat imamlarının okuyuşları ile ilişkisi açısından değerlendirilmesi konusuna dikkat çekmiştir.⁷

Yazar, oryantalistlerin Kur’ân araştırmaları olarak isimlendirdiği üçüncü bölümü mushaf nüshalarına karşı ön yargı niteliği taşıyan yazı ve görüşlere bir cevap olarak telif etmiştir. Amerikalı oryantalistler Dr. Powers ve Dr. Dwerdr Puin’in Paris ve Yemen’de bulunan

⁴ Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 48-53.

⁵ Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 64-66.

⁶ Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 65-99.

⁷ Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 100-148.

varaklardaki birer örnek üzerinden yaptığı Kur'ân'ın mevsûkiyeti gölge düşürme çabalarına karşı durmuş ve bu görüşleri Kur'ân ve tarih perspektifinde cevaplandırmıştır. Dr. Powers iddiasını bu kadar uzun metinleri yazarken tek kelime üzerinde yapılan düzeltmelerin normal bir durum olduğundan hareketle cevaplamış ve bu durumu farklı mushaf nüshaları ile delillendirmiştir. Dr. Dwerd Puin'in iddiasını ise devrin yazı unsuru, kâğıt kullanımının durumu ve yazı malzemesinin teminindeki zorluk ile açıklamıştır. Bu örneği yedi harf ruhsatı üzerinden cevaplamış, metinde ciddi olarak görülen hataların nihaî olarak sonuca ulaşmamış bir metin için mümkün olduğunu hatta bu şekildeki iddia sahibinin cahil olduğunu ifade etmiştir.⁸

Eserin yazılmasının sebebi olan kadim mushaflar 4. ve 5. bölümlerde ele alınmıştır. Dördüncü bölümde Hz. Osman'ın Zeyd b. Sâbit başkanlığındaki heyete istinsah ettirdiği ve yaygın kanaate göre şehit edildiği zaman okuduğu Taşkent Mushafı ile beraber 7 farklı mushaf nüshasının genel durumundan bahsedilmektedir. Bu mushaflar Taşkent, Topkapı, TiEM (Türk ve İslam Eserleri Müzesi), Kahire (el-Meşhedü'l-Hüseyni), St. Petersburg, Topkapı/Medine Mushafı ve Hind Ofisi (Londra British Library) olarak kaydedilmiştir. Ayrıca yazar tarafından bu mushafların tarihsel serencamı ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Yazar, Taşkent Mushafı hakkında kabul olunanın aksine değerlendirmelerde bulunmuştur. Ortaya koyduğu deliller muvacehesinde Taşkent Mushafı'nın Hz. Osman'ın beldelere gönderdiği mushaflardan biri olmadığı gibi, onun şehit edildiği anda okuduğu mushafta olmadığını belirtmektedir. Bu durumu mushafta olan kâtip sehivleri ve imlâ usulü ile açıklamıştır. Ona göre Mushaf-ı Osmânî'nin bir heyet tarafından istinsah edilmesi kurumsal bir güven sağlamış ve alanda mahir olan sahabenin de onayı ile çalışma yürütülmüştür. Taşkent Mushafı'ndaki kâtip sehivleri ise bu güvenilirliğe gölge düşürmektedir. Ayrıca Hz. Osmân mushaflarında (على, شيء) kelimeleri elif-i maksûre ile yazıldığı halde Taşkent Mushafı'nda elifle yazılmıştır. Bu hatalar Taşkent Mushafı'nın Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği mushaflardan biri olması ihtimalini imkânsız kılmaktadır. Öte yandan mezkûr mushaf bazı imla benzerlikleri açısından Kûfe'ye gönderilen mushaflarla uyumaktadır. Bu bakımdan Taşkent Mushafı en iyi ihtimalle -kitap sehivleri de göz önünde bulundurulduğunda- Kûfe Mushafı'ndan istinsah edilmiştir.⁹

Dördüncü bölümde ele alınan mushaflardan birisi de Topkapı Saray Müzesinde bulunan ve Topkapı Mushafı olarak mâruf telifidir. Uzun yıllar Kahire'de muhafaza edilen bu mushaf, Mehmed Ali Paşa tarafından 1811 yılında Sultan II. Mahmud'a hediye edilmiştir. 408 varaktan oluşan mushaf Topkapı Sarayı'nda muhafaza altına alınmıştır. Yazar, Taşkent Mushafı'nda olduğu gibi Topkapı Mushafı'nın da Hz. Osman'a ait olmadığını kendi cephesinden delillerle savunmaktadır. Bu nüshanın üzerinde yer alan noktalama işaretleri ve hareketlerin istinsah edilen mushaflarda olmadığını dolayısıyla bu mushafın en iyimser ihtimalle noktalama ameliyesinin yapıldığı tarihten sonra yani hicrî ikinci asrın ilk çeyreğinde yazıldığını belirtmektedir. Ayrıca hicrî birinci asır ve sonrasındaki hat çalışmalarının benzerliği açısından da değerlendirmeye tabi tutulan mushafın hicrî ikinci asrın sonlarına ait olduğu görüşünü güçlendirdiğini belirtmektedir. Ayrıca yazar Kur'ân'ın korunmuşluk iddiasının en fazla bu mushafta karşılığını bulduğunu, basit kâtip hatalarını saymazsak elimizdeki mushaflar ile bu Mushaf'ın bire bir örtüştüğünü belirtmektedir.¹⁰

⁸ Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 149-173.

⁹ Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 172-196.

¹⁰ Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 196-131.

Yazar TİEM Mushafı olarak bilinen İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi Mushafı'na dair değerlendirmelerde bulunmuştur. 438 varaktan oluşan mushaf Haziran 1914'te Ayasofya Kütüphanesinden intikal ettirilmiştir. Üzerinde bulunan I. Mahmud'a ait mühür onun padişaha hediye edildiğini düşündürmektedir. Mushaf, Kûfî hattıyla kaleme alınmış, sûre başlarında Mekki-Medeni olduklarına dair ifadeler yer verilmiştir. Mushaftaki 14 varak sonradan yazılmıştır. Yazar mushaf üzerinde yaptığı detaylı incelemelerde onun Basra'ya gönderilen mushaf ile uyum içinde olduğu kanaatine varmıştır. Mushafın kıraatlerle olan ilişkisinde de aynı durum söz konusudur. TİEM Mushafı üzerinde "Hz. Osmân tarafından yazıldı." ibaresine rağmen yazara göre hicrî birinci asrın ikinci yarısına veya ikinci asrın birinci yarısına aittir. Hz. Osman'a nispet edilen mushafların en eskisi olduğuna dair değerlendirmelerde bulunulmuştur. Mushaf Hz. Osman mushaflarında nokta hareke ve şekiller bulunmaması ve Mushaf-ı Osmânî'de ittifak edilen bazı yazım usullerinin bu mushafta olmaması gibi gerekçelerle ona nispeti zayıf görünmektedir. TİEM Mushafı'nın Topkapı Mushafı gibi Kur'ân'ın korunmuşluğunun eseri olduğuna dair delil olarak sunulmaktadır. Yaklaşık 1400 yıl önce yazılan bu mushaf ile günümüzdeki mushafların örtüştüğü belirtilmektedir.¹¹

Kahire Mushafı (*el-Meşhedü'l-Hüseynî*) da yazarın baştan sona tahkik ettiği mushaflardan birisidir. Sonradan yapılan eklemelerle beraber 1087 varaktan oluşan bu mushafta tam bir imla disiplininin bahsetmek, aynı kelimede tek bir usulle yazım olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Mushafta diğer kadim mushaflar gibi noktalama/harekeleme işlemi bulunmamaktadır. Her mushafta görülen kâtip sehivlerinin bulunması yazar tarafından olumlu karşılanmaktadır. Nüshanın Hz. Osman'a nispeti konusunda lehte ve aleyhte görüşler olmakla beraber imla hataları sebebiyle Hz. Osman Mushafı olmadığı ancak yazım ve noktalama işaretlendiğinin bulunmaması sebebiyle hicrî I. asrın ilk yarısında yazıldığı kanaati hâkimdir. Öte yandan Hz. Osman döneminde istinsah edilen mushaflar ile benzerliği açısından Kahire Mushafı'nın Kûfe'ye gönderilen mushaf ile birçok yönden uyum sağladığını ve Kahire Mushafı'nın bu mushaftan çoğaltılmış olabileceğini söylemiştir. St. Petersburg Mushafı olarak adlandıran mushaf hakkında da çeşitli değerlendirmeler de bulunan yazar, 97 varaktan oluşan bu mushaf üzerinde tam bir tetkik sağlayamadığını belirtmekte, yapabildiği kısmî inceleme ile onun Hz. Osman Mushafı olmadığını ancak Basra Mushafı'ndan çoğaltılmış olduğunu düşünmektedir.¹²

Tetkik edilen mushaflar içerisindeki en değerli mushaflardan birisi hiç şüphesiz Topkapı Saray Müzesinde bulunan ve Hz. Osman'ın şehadeti esnasında okuduğu iddia edilen Topkapı-Medine Mushafı'dır. Osmanlı devletinin Hicaz topraklarından çekilmesine az bir zaman kala, Medine valisi Fahrettin Paşa tarafından İstanbul'a ulaştırılmıştır. Yazarın tetkikine göre üzerinde Hz. Osman'a ait olduğu yazı ile tespit edilen bu Mushaf, hicrî birinci asrın ikinci yarısında maharetleri birbirinden farklı 4 ayrı kâtip tarafından yazılmıştır. Fiziki inceleme sonucunda tam bir mushaf hüviyetinde olan Topkapı-Medine Mushafı, kadim mushaflar içerisinde en fazla kâtip sehvinin bulunduğu nüshadır. Ebü'l Esved ed-Düeli'nin (öl. 69/688) yapmış olduğu nokta ve harekeye benzer işaretler bulunmaktadır. Kıraat ilmi açısından değerlendirildiğinde mushaf, Medine kıraat imamları Nâfi' (öl. 169/785) ve Ebû Ca'fer (öl. 130/747-48) ile tam bir uyum içerisinde. Dolayısıyla mushaf kadimdir ve menşei Medine'dir. Bu mushaf ashap nesline en yakın mushaflardan biridir. Üzerindeki noktalama

¹¹ Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 231-255.

¹² Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 256-286.

işaretleri ve kâtip sehivlerinin fazlalığı sebebiyle Hz. Osman tarafından istinsah edilen mushaflardan biri değildir. Topkapı Mushafı, en iyi ihtimalle hicrî birinci asrın ikinci yarısında Medine Mushafı'ndan istinsah edilmiştir.¹³

Dördüncü bölümde yazarın Hz. Osman'a nispet edilen mushaflar içerisinde ele aldığı son mushaf Londra'da bulunan Hind Ofisi Mushafı'dır. Henüz tetkik aşamasında olduğunu söylediği mushafla ilgili olarak Delhi'de bulunan Moğol kütüphanesinden alındığını ve Londra'da bulunduğunu dile getirmektedir. Fiziki durum itibarıyla nüsha 181 varaktan oluşmakta 75 sûre tam olarak, 22 sûre eksik ayetlerle birlikte yer alırken 17 sûre hiç bulunmamaktadır. Dolayısıyla Mushaf'taki mevcut varlık % 52'ye tekabül etmektedir. Tetkik ettiği kadim mushaflar içerisinde en az kâtip sehvinin bulunduğu mushaflardan olduğunu kaydetmektedir. Basra bölgesi kıraatine ve mushafına uyumlu olduğu bildirilen mushaf kuvvetle muhtemel bu bölgeye gönderilen mushaftan istinsah edilmiştir.¹⁴

Yazar, beşinci bölümde Hz. Ali'ye nispet edilen mushaflar ile çeşitli nüshaları değerlendirmeye almıştır. Hz. Ali'ye nispet edilen ve San'a Mushafı olarak isimlendirilen ilk mushaf Yemen'in San'a şehrindeki Mescidü's-Şehideyn'de bulunmaktadır. Bazı varakların zayi olmuştur zira bu mushafta yaklaşık olarak 81 varak eksiktir. Mezkûr mushafın içerisinde geçen Mushaf-ı Osmanî ifadesi onun Hz. Osman'a nispetini gündeme getirmişse de noktalama ve ta'şir işaretleri onun hicrî birinci asrın son çeyreğinde yazılma ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Kâtip sehivlerinin sadece iki yerde olduğunu söyleyen yazar, mushafın sahih kıraatlerin hemen hepsine muhtevi olmakla beraber Medine Mushafı'na yakın olduğu görüşünü savunmaktadır. Diğer mushaflarda olduğu gibi Hz. Ali'ye nispet edilen mushaf ile Mushaf-ı Osmanî farklılıklarını ortaya koyan yazar, sonuç itibarıyla bu mushafın Hz. Ali veya Hz. Osman'a nispetini doğru bulmamıştır.¹⁵

Müellif bu kısımda Hz. Ali'ye nispet edilen nüshalar hakkında kısa bilgiler vermektedir. Hz. Ali'ye nispet edilen bir nüsha el-Meşhedü'l-Hüseynî'dir. 508 varaktan oluşan ve üzerinde noktalama işaretlerinin bulunmadığı bu nüshanın en eski mushaflardan olduğu yazar tarafından ifade edilmektedir. Mezkûr mushafta kâtip sehivleri oldukça azdır. Günümüzde okuduğumuz mushaflarla tam bir uyum içerisinde olan nüshanın hicrî I. asrda yazıldığı düşünülmektedir.¹⁶

TİEM Nüshası ise 382 varaktan oluşmaktadır. İlk sayfalarındaki padişah mühürleri onların sultana hediye edildiğini düşündürmektedir. Ebu'l Esved ed-Düelî'nin noktalama işaretlerine muvafık işaretler bulunan nüshada kâtip sehvi yok gibidir. Yazar tahmini olarak nüshanın hicrî III. asra ait olduğuna dair görüş bildirmektedir. Hicrî III. ve IV. asra ait olduğu düşünülen Topkapı Nüshası ise 147 varaktan oluşmaktadır. Yazar bölüm sonunda diğer dört nüshanın ise sadece isimlerini belirtmekle yetinmiştir.¹⁷

Altıncı ve son bölümde yazarın neşre hazırladığı mushaflarla ilgili olarak genişçe bir izahat silsilesi yer almaktadır. Neşre hazırlanan ilk mushaf olan Paris Mushafı'nın kadim mushaflar içerisinde çok erken bir dönemde yazıldığını dile getiren yazar, bu nüshanın aidiyeti konusunda bir bilgi bulunmadığını söylemektedir. 70 varaktan oluşan mushafın normalin yaklaşık %32'sine tekabül ettiğini dile getirmektedir. Her yüz ayette ta'şir işaretleri bulunan mushafta yer yer Ebu'l-Esved ed-Düelî'nin nokta ve harekelemelerine benzer işaretlerin

¹³ Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 290-329.

¹⁴ Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 329-343.

¹⁵ Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 345-375.

¹⁶ Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 377-379.

¹⁷ Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 379-385.

varlığı hicrî birinci asrın sonlarında yazıldığı kanaatini uyandırmaktadır. Nüsha birkaç farklı kâtip tarafından yazılmıştır. Altıkulaç'a göre bu nüsha, içerisindeki kıraat bağlantıları sebebiyle Hz. Osman'ın Şam'a gönderdiği mushaftan istinsah edilmiştir.¹⁸

Kahire İslam Sanatları Müzesinde bulunan MEFİ Mushafı ise yazarın neşrettiği mushaflar arasındadır. Kûfî hatla yazılmış ve 282 varaktan oluşmaktadır. Kahire Mushafı da diğer mushaflar gibi Hz. Osman dönemi mushaflarından istinsah edilmiştir. Bu mushaf Medine Mushafı'yla birebir uyusmaktadır. Diğer mushaflarla kıyas ettiğinde çok daha fazla yerde elif haziflerinin olduğunu bildiren yazar, bu durumu farklı kâtiplerin sehivleri ile açıklamaktadır. MEFİ Mushafı'nda renkli mürekkeple yazılmış nokta ve harekeler bulunmaktadır. Diğer mushaflarda rastlanan ta'şir ve tahmis işaretleri ise mevcut değildir. Günümüzde okunan mushaflarda %15 oranında eksik sayfaları bulunan mushaf, Kur'an'ın imla manasında korunmuşluğunun da en önemli göstergelerindedir. Hattat Prof. Dr. Muhittin Serin'in dönemin hat özellikleri muvacehesinde yaptığı değerlendirmeye göre mushaf hicrî birinci asrın sonlarında Emeviler devrinde yazılmıştır.¹⁹

Yazarın hassasiyetle tahkik ettiği mushaflardan birisi Tübingen Üniversitesi Kütüphanesinde yer alan Mushaf'tır. Birtakım karbon deneyleriyle hicrî birinci asra ait olduğu ortaya konulan ve 75 (154 sayfa) varaktan oluşan mushaf, günümüzdeki Kur'an'ın yaklaşık %25 ine karşılık gelmektedir. Tübingen Kütüphanesine mushafı veren Johann Gottfried Wetzstein'in uzun yıllar Şam bölgesi konsolosluğu yaptığı göz önünde bulundurulsa bu mushafı Şam ve civarından temin etmesi muhtemeldir. İçerisindeki kıraate dair vecihler Şam bölgesi kıraati ile örtüşmektedir. Yazarın üzerinde incelemelerde bulunduğu son mushaf matbu olan FEHD Mushafı'dır. Günümüzde Mushafı Osmânî imlâsı kullanılarak Suud kralı Fehd b. Abdilaziz'in emriyle kadim mushaflardan azami ölçüde yararlanılarak yazılmıştır.²⁰

Sonuç

Dr. Tayyar Altıkulaç tarafından büyük bir emek ve araştırmanın mahsulü olarak ortaya konan bu eser özellikle dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan kadim mushaf ve nüshalarının ortaya çıkarılması açısından hemen her Müslümanın üzerinde durması gereken önemli bir çalışmadır. Kur'an'ın korunmuşluğuna ve tahrifin reddine yönelik yapılan çalışmaları perçinlemiştir. Zihinlerdeki şüpheleri izale etme konusunda büyük bir aşama kaydedilmesine zemin hazırlamıştır. Kıraat ilmi özelinde bu kadim mushafları Medine, Basra, Kûfe ve Şam Mushafları ile eşleştirmiştir. Bu bakımdan eser Kur'an ve kıraat araştırmaları yapan her araştırmacı için başucu kaynağı olma hüviyetindedir.

Kadim mushafların Hz. Osman ve Hz. Ali'ye nispeti konusu çalışmanın önemli kazanımları arasındadır. Çeşitli bölgelerde bulunan ve her biri Hz. Osman'a ve istinsah edilen mushaflara nispet edilen teliflerin zaman itibarıyla en erken hicrî birinci asrın sonu veya ikinci asrın başında telifinin mümkün olduğunu ifade eden yazarın çıkış noktası, mushaflarda bulunan nokta ve harekelerin zikredilen zaman dilimine işaret etmesidir. Eserin imlâ ve sıralama açısından Hz. Osman nispet edilen mushaflara rücu edilmesi ile mushaf yazıcılığına farklı boyutlar kazandırması açısından yeni çalışmalara ışık tutacağını söylenebilir.

¹⁸ Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 387-408.

¹⁹ Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 420-444.

²⁰ Altıkulaç, *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 449-512.

Kaynakça

Altıkulaç, Tayyar. *Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.